

Σύντομο Άρθρο

Η Συμμετοχική Ανίχνευση Δυνητικών Τοπικών Μελλόντων

Κώστας Μπίσας
Σχεδιαστής Ερευνητής

Εισαγωγή

Είναι γεγονός πως ζούμε σε εποχή και περιοχή όπου η δημοκρατία νοείται ως αδιαπραγμάτευτο δεδομένο, εν τούτοις, μικρότερες και μεγαλύτερες ομάδες πολιτών, κοινωνικών κατευθύνσεων, επαγγελματικών συντεχνιών, επιχειρηματικών συμφερόντων, πολιτικών πεποιθήσεων, ιδεολογικών τάσεων και συζητήσεων καθημερινών πολιτών συχνά περιεργάζονται ερωτήματα σχετικά με το εάν πράγματι έχουμε αντικειμενική και πλουραλιστική αντιπροσώπευση στα κοινά. Ακούγονται απόψεις για «απολιτικό» πολίτες [άραγε είναι δόκιμος όρος;], για μη αντιπροσωπευτική δημοκρατία, για δημοκρατία των λίγων, των ισχυρών, ή πιο πρόσφατα για μπρολιγαρχία (Samuel, 2025) – ολιγαρχία των εξαιρετικά λίγων αρρένων που ηγούνται της παγκόσμιας τεχνολογικής εξέλιξης και κατέχουν πλέον σημαντικό πλούτο.

Σε αυτό το πνεύμα της εποχής, αναθεωρητικό πρακτικών και απόψεων, που δημιουργεί αίσθηση απώλειας κεκτημένων και προκαλεί την αναζήτηση νέων συνθηκών αντιπροσωπευτικής ισορροπίας, ίσως είναι ενδιαφέρουσες, για κάποιους, τεχνικές και μέθοδοι με τις οποίες ενδυναμώνονται οι πιο αδύναμες και προς περιθωριοποίηση «φωνές». Μέθοδοι με τις οποίες, ομάδες πολιτών, κατοίκων τοπικών κοινοτήτων και ενδιαφερόμενων σε συγκεκριμένες θεματικές μπορούν να συν-δημιουργήσουν τις βάσεις για τη συν-απόφαση στα θέματα που τους αφορούν και τους αγγίζουν άμεσα. Οι μέθοδοι αυτές θα μπορούσαν να καλλιεργούν κλίμα συστηματικής εποικοδομητικής συζήτησης, δίχως πάθη, με άρτια επιχειρηματολογία μέσω λόγου και πράξης για συν-αποφασισμένους στόχους, δίνοντας χώρο και αξία σε ισότιμη διαπραγμάτευση και διατύπωση ιδανικών και επιθυμιών, με τρόπο που να οικοδομείται στέρεα η επόμενη μέρα της καθημερινότητας των εμπλεκομένων. Ο συν-σχεδιασμός και η συμμετοχικότητα είναι προσεγγίσεις που για τους δημιουργούς και αρχιτέκτονες της αλλαγής αποτελούν προσφιλείς τρόπους προσέγγισης ατόμων, ομάδων, ενδιαφερομένων, μικρότερου και μεγαλύτερου πλήθους, φέροντας πλεονεκτήματα στην εφαρμογή τους, αλλά και προκλήσεις στην ενεργοποίησή τους. Προαπαιτούμενη για την αποτελεσματικότητά τους είναι η δέσμευση του συνόλου στην αξία της συνεργατικότητας, με γνήσιες μεταξύ αλλήλων προθέσεις κατά τη συνεργατική διαδικασία (Khan, 2025).

Στο παρόν κείμενο αναφέρονται εμπειρίες από την έμπρακτη εφαρμογή της προσέγγισης του *Design Fiction* (Near Future Laboratory, 2022) για τον πληθοπορισμό ιδεών για τα μέλλοντα μιας τοπικής κοινότητας. Αφορμή αποτελεί η συλλογή νεότερων σκέψεων του εισηγητή έπειτα από τη συγγραφή, παρουσίαση και διαμοιρασμό της επιστημονικής δημοσίευσης 'Novousa 2048: a Design Fiction workshop imagining the future in a rural and remote area in Greece' (Bissas, 2024), τον Ιούνιο του 2024, στο διεθνές συνέδριο της *Design Research Society, DRS2024*¹, στην Βοστώνη. Στη δημοσιευμένη εργασία παρουσιάζονται η διαδικασία, ο βηματισμός και τα αποτελέσματα του συμμετοχικού εργαστηρίου *Design Fiction* «Βωβούσα 2048», που υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του Φεστιβάλ Βωβούσας² τον Ιούλιο του 2023, και πλέον βρίσκεται ελεύθερα προσβάσιμη στην ηλεκτρονική βιβλιοθήκη του εκδότη.

Συμμετοχικό Εργαστήριο για την Ανάδυση Τοπικών Μελλόντων

Η σχέση του γράφοντος με το Φεστιβάλ Βωβούσας ξεκίνησε με την επίσκεψή του στο ομώνυμο χωριό του Ανατολικού Ζαγορίου το 2022, με αφορμή τη διεξαγωγή του Φεστιβάλ – μιας από-τα-κάτω καλλιτεχνικού περιεχομένου δράσης για την κοινοποίηση, ανάδειξη, συζήτηση και παρουσίαση επιπτώσεων περιβαλλοντικών ζητημάτων της περιοχής. Στην επόμενη διοργάνωσή του, το καλοκαίρι του 2023, ο εισηγητής διοργάνωσε το εργαστήριο *Design Fiction* «Βωβούσα 2048» με σκοπό αφενός να αποτελέσει ενδιαφέρουσα δράση για το πρόγραμμα του Φεστιβάλ και τους επισκέπτες του και αφετέρου να αποτελέσει για τον ίδιο ένα πεδίο για πειραματισμό ιδεών και δοκιμής μιας συμμετοχικής μεθόδου για τη δομημένη και στοχοπροσηλωμένη ενεργοποίηση της φαντασίας ατόμων που δεν ανήκουν κατ' ανάγκη στον δημιουργικό χώρο. Οι συμμετέχοντες στο εργαστήριο δήλωσαν το ενδιαφέρον τους στην ιστοσελίδα και τα γραφεία του Φεστιβάλ, ενώ ο εισηγητής, αν και σχεδιαστής, έλαβε τον ρόλο του οικοδεσπότη και τοποτηρητή της διαδικασίας του εργαστηρίου, κρατώντας τον ρυθμό του και υποκινώντας τους συμμετέχοντες προς τη σύνθεση, οργάνωση και άρτια παρουσίαση των σκέψεών τους.

Συνοπτικά, κατά το εργαστήριο, στο διάστημα 25-28 Ιουλίου 2023, 10 συμμετέχοντες επισκέπτες του Φεστιβάλ και του χωριού ανταποκρίθηκαν στην παρακάτω πρόσκληση:

«Είναι Κυριακή πρωί, 26 Ιουλίου 2048.

Ετοιμαζόμαστε να λάβουμε μέρος στις εκδηλώσεις της ημέρας, στην Βωβούσα.

Τι μας περιμένει άραγε; Με ποιους θα συνυπάρξουμε;

Ποιοι διοργανώνουν τις εκδηλώσεις και με τι αφορμή;

Τι σχέση έχουν με τον ποταμό Αώο και την τεχνολογία του 2048;»

¹DRS 2024 Boston, Resistance, Recovery, Reflection, Reimagination, <https://www.drs2024.org>.

²Φεστιβάλ Βωβούσας, <https://vovousafestival.gr>.

Σκοπός του εργαστηρίου ήταν, οι συμμετέχοντες:

- να εκτεθούν σε ζητήματα που απασχολούν την τοπική κοινότητα, όπως: η εξέλιξη του δημογραφικού, οι τρόποι παραγωγής ενέργειας και χρήσης της τεχνολογίας, οι επιπτώσεις από την κατασκευή υποδομών για τη διαχείριση υδάτινων πόρων στην ευρύτερη περιοχή, οι διαθέσιμοι εναλλακτικοί τρόποι επιχειρείν,
- να εμπλακούν στην καθημερινότητά της περιοχής και πιο συγκεκριμένα στα δρώμενα και τους εορτασμούς που συμβαίνουν κατά την ετήσια γιορτή και το πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής στις 26 και 27 Ιουλίου στην Βωβούσα,
- να συζητήσουν και να στοχαστούν εκδοχές του μέλλοντος του χωριού, αποτυπώνοντάς τις μέσω της δημιουργίας χειροπιαστών αντικειμένων από το έτος 2048, και τέλος
- να παρουσιάσουν τις προτάσεις τους την τελευταία ημέρα του εργαστηρίου στους κατοίκους και επισκέπτες του χωριού, όχι ως πρόταση για το μέλλον, αλλά ως αφορμή για συζήτηση σχετικά με το είδος του μέλλοντος που μπορεί να επιθυμούν οι κάτοικοι.

Οι προτάσεις που προέκυψαν εξέτασαν ένα σενάριο για το 2048, όπου ο ποταμός Αώος, που διασχίζει την Βωβούσα, παραμένει ελεύθερης ροής, ενώ η πλειονότητα των κατοίκων βρίσκονται στο χωριό για περιορισμένο χρόνο. Συζητούν, έτσι, θέματα για τον τρόπο οργάνωσης της κοινότητας στο μέλλον, τις δραστηριότητες που συμβαίνουν σε αυτή, τους λόγους και τον τρόπο με τον οποίο άνθρωποι επισκέπτονται τον τόπο, το πώς παράγεται και διαχειρίζεται η ενέργεια αλλά και το πώς ο τόπος αποτελεί πεδίο διεπαφής μεταξύ ανθρώπινων αισθήσεων και συναισθημάτων, και ατομικών και συλλογικών πράξεων. Οι συζητήσεις που ανέκυψαν στο κοινό κατά την παρουσίαση των προτάσεων, έφεραν στο προσκήνιο ζητήματα υποδομών και υπερτουρισμού, υποβόσκουσες εντάσεις μεταξύ ομάδων συμφερόντων, αλλά και τρόπους με τους οποίους η κοινότητα, από-τα-κάτω, θα μπορούσε να ετοιμάζει αντιπροτάσεις και εναλλακτικές.

Ενεργοποίηση της Συμμετοχικότητας

Το κάλεσμα συμμετοχής στο εργαστήριο ήταν ανοιχτό προς όλους τους ενήλικες. Παρόλα αυτά, δεν εμφανίστηκαν συμμετέχοντες από το χωριό. Δικαιολογημένα, λοιπόν, οι σύνεδροι στην Βοστώνη, κατόπιν της παρουσίασης της εργασίας, αναρωτήθηκαν γιατί στο εργαστήριο δεν έλαβαν μέρος εντόπιοι αλλά οι συμμετέχοντες ήταν επισκέπτες του χωριού. Αν και η πρόσκληση του εργαστηρίου έγινε μέσω της ιστοσελίδας και των κοινωνικών δικτύων, τόσο του Φεστιβάλ, όσο και του εισηγητή, αυτό δεν στάθηκε ικανό να κινητοποιήσει συμμετοχές από το χωριό, ενώ έλλειπε επικοινωνιακός μηχανισμός για την προσέλκυση συμμετεχόντων συγκεκριμένης φυσιογνωμίας. Ενδέχεται η έλλειψη εντόπιων συμμετοχών να οφείλεται στην οριοθέτηση του εργαστηρίου ως ενδιαφέρουσας δημιουργικής δράσης στο πλαίσιο του Φεστιβάλ, στην

περιρρέουσα θεώρηση πως οι δραστηριότητες του Φεστιβάλ απευθύνονται κυρίως σε επισκέπτες παρά σε εντόπιους, ή στην αρχικά μη αποδεικνυόμενη αξία των αποτελεσμάτων του εργαστηρίου για τους ίδιους.

Κατά συνέπεια, όταν το επόμενο καλοκαίρι του 2024 προτάθηκε εκ νέου η διεξαγωγή του εργαστηρίου στο πλαίσιο του Φεστιβάλ, με θεματική που αφορούσε τις καθημερινές δραστηριότητες του έτους 2048, έγιναν κάποιες διαφοροποιήσεις στην πρόσκληση από τον εισηγητή. Πέραν των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ενεργοποιήθηκαν προσωπικές επαφές και δίκτυο του εισηγητή, ενώ τα επικοινωνιακά μέσα του Φεστιβάλ ενεργοποιήθηκαν από την αρχή του καλοκαιριού. Ταυτόχρονα, με επιπλέον εφόδιο την αναφερθείσα επιστημονική δημοσίευση (Bissas, 2024) και τα αποτελέσματα του εργαστηρίου της προηγούμενης χρονιάς, ως τεκμηρίων της αξίας της δημιουργικής άσκησης για τη θεωρητική σύλληψη εναλλακτικών τοπικών μελλόντων, προσκλήθηκαν περαιτέρω ερευνητικές κοινότητες και ομάδες εργασίας. Ο προγραμματισμός του εργαστηρίου έγινε για το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Ιουλίου, χωρίς να περιλαμβάνει τις εορταστικές εκδηλώσεις της 26^{ης} Ιουλίου. Ταυτόχρονα, ζητήθηκε από τους διοργανωτές του Φεστιβάλ να διατεθούν κάποιες θέσεις στο εργαστήριο δωρεάν σε κατοίκους, ώστε να ενισχυθούν τοπικές συμμετοχές. Εντούτοις, οι συμμετοχές παρέμειναν, λίγες ημέρες πριν τη διεξαγωγή του εργαστηρίου, σε χαμηλό μονοψήφιο αριθμό, κάτι που οδήγησε στη ματαίωσή του.

Από Δημιουργική Άσκηση σε Στρατηγική Δράση

Η πρόθεση του εισηγητή είναι να εξερευνήσει εφαρμογές της συμμετοχικής δημιουργικής διαδικασίας παραγωγής μελλοντικών απτών πραγματικοτήτων μέσω του *Design Fiction*, έχοντας τη συμπίεση όσων επιθυμούν να συζητήσουν νηφάλια τα δυνητικά μέλλοντά τους. Εάν το εργαστήριο «Βωβούσα 2048» τοποθετήθηκε αρχικά ως μια ενδιαφέρουσα δημιουργική άσκηση, κατόπιν της πρώτης υλοποίησής του κατέδειξε την αξία του, προσφέροντας χώρο να εκφραστούν από-τα-κάτω οράματα για την τοπική ανάπτυξη. Υπό αυτό το πρίσμα, είναι δραστηριότητα που απαιτεί αφοσίωση χρόνου, πόρων και διάνοιας, τόσο από τους συμμετέχοντες, όσο και από τους διοργανωτές, προκειμένου να προσδώσει στον δυνητικά «ωφελούμενο» τόπο τα ευεργετικά αποτελέσματα του πληθοπορισμού δομημένων αδέσμευτων ιδεών.

Συνεπώς, πλέον, δεν λογίζεται αποκλειστικά ως δημιουργική άσκηση, αλλά ως απαραίτητο βήμα στον στρατηγικό σχεδιασμό για την ανάπτυξη της περιφέρειας, όπου οι χαμηλότερες σε ένταση «φωνές» ακούγονται ισότιμα με τις δυνατότερες και συχνά επισκιάζουσες. Στην επόμενη έκδοσή του, το εργαστήριο θα χρειαζόταν, εκτός από συγκεκριμένο πεδίο δράσης, και τη δέσμευση διοργανωτών και συμμετεχόντων για μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη συμμετοχή, με σκοπό τη διαρκή επανεξέταση των ευρημάτων του. Έτσι, με την τακτική αντιπαραβολή αποτυπωμένων θεωρητικών συλλήψεων και τρέχουσας πραγματικότητας, τη μελέτη των μεταξύ τους αποκλίσεων και τη συστηματική επανεκτέλεση του εργαστηρίου για την ενημέρωση μεθόδων, σκέψεων, προτάσεων και της βιβλιοθήκης τοπικών μελλόντων υπό το πρίσμα των νεότερων

αλλαγών, δύναται να οργανωθεί ένας τοπικός μηχανισμός πληθοπορισμού και συνομιλίας για το άυλο και νεφελώδες μέλλον, κάνοντάς το σταδιακά πιο απτό και διαχειρίσιμο, παρόλες τις αβεβαιότητες.

Η προσέγγιση αυτή μπορεί να συμβάλλει καταλυτικά στο έργο Εργαστηρίων Καινοτομίας του Δημόσιου Τομέα (Ferreira, 2024), για την από-τα-κάτω πολυ-αισθητηριακή ανίχνευση προσδοκιών και επιθυμιών για το μέλλον, και μπορεί τακτικά να ανατροφοδοτεί με ιδέες, εκφρασμένες ανάγκες, ανησυχίες και προβλήματα, την ανώτερη κρατική αρχή, αποδίδοντας αποτελέσματα πιο πλούσια από παραδοσιακές ερευνητικές μεθόδους, όπως ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις, που συχνά «συνομιλούν» με το παρόν.

Μπορεί δηλαδή η τακτική δομημένη ενεργοποίηση της φαντασίας των κατοίκων ενός τόπου να είναι, υπό όρους, μια στρατηγική δράση για να ανιχνεύονται συμμετοχικά τα δυνητικά τοπικά μέλλοντα, μέσα στα οποία θα αναγνωρίζονται τα επιθυμητά μέλλοντα.

Βιβλιογραφία

- Bissas, C. (2024). Vovousa 2048: a Design Fiction workshop imagining the future in a rural and remote area in Greece. In C. Gray, E. Ciliotta Chehade, P. Hekkert, L. Forlano, P. Ciuccarelli, P. Lloyd (eds.), *DRS2024: Boston*, 23–28 June, Boston, USA. <https://dl.designresearchsociety.org/drs-conference-papers/drs2024/researchpapers/284/>.
- Ferreira, M. (2024). Renegotiation and Maintenance: Conceptualizing Interactions of a Public Sector Innovation Lab from a Governance Perspective. *International Journal of Design* 18(3).
- Khan, S. (2025). *The commitment to collaborate*. Aeon. <https://aeon.co/essays/commitment-and-cooperation-a-coevolutionary-relationship>.
- Near Future Laboratory (2022). *What is Design Fiction?* https://www.youtube.com/watch?v=t_UT78JOauM.
- Samuel, S. (2025). *The brologarchs have a vision for the new Trump term. It's darker than you think*. <https://www.vox.com/future-perfect/395646/trump-inauguration-brologarchs-musk-zuckerberg-bezos-thiel>.

